

Recenzija

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Naujas tyrimas, skirtas Lietuvos žydų emigracijai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

Čypaitė-Gilė, Dovilė, „Žydų (e)migracija iš Lietuvos 1918–1940 metais. Proceso rekonstrukcija“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, Lietuvos istorijos institutas, 2024), 193 p.

Antrosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu išeivijos istorijos tyrinėtojai gana dažnai nudžiugina skaitytojus naujais darbais, tačiau tokie darbai kaip apginta Vilniaus universiteto (VU) ir Lietuvos istorijos instituto (LII) doktorantės Dovilės Čypaitės-Gilės disertacija kelia pagrištą, išimtinį susidomėjimą. Pirmiausia pabrėžtina, kad istorikai pagaliau atkreipė dėmesį į vienos tautinės mažumos Lietuvoje – žydų emigraciją 1918–1940 m., kuri ir tapo tyrimo objektu. Antra, dėl šios ir ankstesnės žydų emigracijos įvairiose pasaulio šalyse susiformavo ir iki šiol egzistuoja gausi bei įtakinga litvakų karta, kuri prisimena savo protėvių gimtinę, nori palaikyti su ja ryšius bei gali pasitarnauti ir Lietuvos valstybei. Trečia, svarbu, kad dar

baru visuomenėje emigracija iš Lietuvos platesniame kontekste jau nebus suprantama kaip vien lietuvių emigracija. Tyrimas turėtų duoti postūmį suprasti, kad iš Lietuvos emigravo ne tik lietuviai, bet ir žydai, lenkai, rusai ir kitų tautinių bendrijų atstovai nuo emigracijos pradžios XIX a. antroje pusėje iki šių dienų. Iki šiol tokio supratimo visuomenėje, deja, dar trūksta.¹ Ketvirta, reikia tikėtis, kad autorei disertacijos pagrindu pavyks

¹ Į žydų emigraciją šalia lietuvių emigracijos iš Lietuvos teritorijos iki 1914 m. jau atkreiptas dėmesys dviejuose identiškuose straipsniuose anglų ir lietuvių kalbomis: Balkelis, Tomas, „Opening Gates to the West: Lithuanian and Jewish Migrations from the Lithuanian Provinces 1867–1914“, *Etniškumo studijos* 1–2 (2010), 41–66; Balkelis, Tomas, „Lietuvių ir žydų migracija į Vakarų 1868–1914 m.: lyginamoji perspektyva“, *Migracija: sampratos ir patirtys*, sud. Margarita Matulytė. Vilnius: Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, 2022, 156–179.

publikuoti monografiją ir aktyviai dalyvauti švietėjiškoje veikloje, aiškinant visuomenei emigracijos iš Lietuvos daugiatautiškumą. Apginta disertacija ne tik svarbi išvardytais aspektais, bet ir yra viena naujausių temų šiuolaikinės Lietuvos istoriografijoje, todėl tikslinga, nelaukiant monografinio leidinio, ją pristatyti skaitytojams.

Disertacija publikuota 12 egzempliorių, reikalingų gynimo procesui. Be to, su disertacija galima susipažinti VU ir Lietuvos istorijos instituto bibliotekose bei VU interneto svetainėje adresu <https://www.vu.lt/naujienos/ivykiu-kalendorius>.

D. Čypaitės-Gilės disertacijos struktūra sukonstruota ir tradiciniu, ir specifiniu principais: medžiaga dėstoma pagal temas, apžvelgiant žydų emigracijos istoriografiją, aptariant panaudotus šaltinius, taikytą metodologiją, bet kreipiant didesnę dėmesį į emigrantų apsisprendimą ir jų šeimų nuotaikas, buitinius dalykus, aplinkos poveikį (religiniai, socialiniai, tautiniai skirtumai). Socialinės asmeninės charakteristikos padėjo mokslininkei paaiškinti, kodėl pasirinkta viena ar kita migracijos šalis ir konkretus kelionės tikslas. Istorikė gilinosi ir į emigrantų kelionių patirtis, pasirenkamus emigravimo kelius ir šalis, aptarė emigravusių žydų statistiką pagal lytį, pavienius emigrantus ir išvykusius šeimos grupėmis. Autorė nustatė, kad iš Lietuvos emigruojantys žydai dažniausiai pasirinkdavo Pietų Afriką, Palestiną, JAV ir Urugvajų. Statistikos duomenimis, 1918–1940 m. dauguma žydų emigrantų buvo moterys, emigrantų amžiaus vidurkis siekė 35–45 metus. Socialinės struktūros aspektu Lietuvos žydų emigracija niekuo nesiskyrė nuo bendrų emigracijos iš Rytų Europos tendencijų.

Pagirtina, kad autorė emigracijos procesą vertino tiek iš asmens, tiek iš Lietuvos valstybės perspektyvos. Ji pažymėjo, kad „įvedus ir sujungus valstybės politikos, istorinio konteksto ir asmens, kaip tam tikro veiksnio, vaizdinius, bus pasiekta išvadų, kurios leis aiškiau suvokti, kaip atrodė emigracijos procesas tiriamu metu“ (p. 8). Nuodugniau susipažinus su disertacija, tenka pripažinti, kad jos autorei pavyko įgyvendinti savo siekį. Tam pasitarnavo tinkamai suformuluotas tikslas, išskelti uždaviniai, kurie tapo puikiu pagrindu konstruoti darbo tekstą, parengti tyrimo išvadas.

Tyrimo teorinė dalis, išdėstyta „Įvade“ (p. 7–40), logiškai išplečiama ir pereina į pirmą dalį „Lietuvos žydų (e)migracija Rytų Europos ir Lietuvos tyrimų kontekste: teorijos ir metodai“ (p. 41–71): smulkiau aptariamos migracijos dėsnių teorijos, „emigracijos“ sąvoka, taip pat specifiniai šaltiniai, tokie kaip emigrantų kelionės dokumentai ir užsienio pasai asmens bylose. Be to, disertantė plačiai ir gana kritiškai panaudojo sakytinės istorijos šaltinius, kurie pasitarnavo kaip asmenų atspindys ir leido šiek tiek rekonstruoti prisiminimus apie emigracijos procesą. Bet kadangi panaudotos tik 259 asmens bylos ir tik 80 interviu (sakytinė istorija) (tai yra palyginti mažas šaltinių skaičius, o iš Lietuvos emigravusių žydų skaičiuojama keliasdešimt tūkstančių), atliekami skaičiavimai procentais turėtų būti santykiniai. Suprantama, jeigu atsirastų (ir ateityje tikrai atsiras) daugiau minėtų šaltinių, autorės pateikti rezultatai procentais, arba, kaip ji pati įvardija, „atvejais“ (p. 67, 81), būtų kitokie. Gindama disertaciją, disertantė neatsitiktinai sulaukė oponentų pastabų, kad reikėtų labai atsargiai vertinti informaciją, surinktą iš emigrantų atsiminimų, kurie buvo užrašyti praėjus ne vienam dešimtmečiui ir todėl negali objektyviai atspindėti prieš daug metų įgytų jų patirčių. Todėl patarta apsidrausti – gautus duomenis vertinti kaip santykinį rezultatą ir būsimoje knygoje tai pažymėti.

Tyrinėtoja gerai susipažinusi su pagrindine ir naujausia Vakarų mokslinė literatūra, skirta Rytų Europos žydų emigracijos procesams nušviesti ir įvertinti. Ji ne tik susipažinusi, bet ir kaip mokslininkė tai priima kritiškai, diskutuoja su autoriais, kurie savo tyrimuose, deja, neišskyrė Lietuvos žydų iš bendro žydų emigracijos iš Rytų Europos srauto. Tai leido disertantei surasti savo, kaip mokslininkės, kelią atliekant tyrimą, analizuojant Lietuvos žydų emigracijos specifiškumą, išvykimo priežastis, kelionės tikslą, emigrantų nuotakas – apsisprendimą išvykti ar likti. Be to, autorė domėjosi, kokių daiktų jie pasiimdavo į kelionę, kokios buvo jų kelionių patirtys. Tyrinėtoja smulkiau aprašė istorikų plačiau dar neaptartą Lietuvos žydų emigracijos procesą: emigrantus skaičiavo ir pagal lytį, įvertino jų amžių, atsižvelgė į keliaujančių asmenų skaičių, t. y. ar jie keliavo šeimomis, po vieną, poromis, ir panašiai. Tyrimo procesas sudarė galimybę istorikai įvairiais aspektais apžvelgti bent santykinę Lietuvos žydų emigracijos vaizdą.

Antroje tyrimo dalyje „Lietuvos žydų emigracijos kryptys ir tendencijos 1918–1940 metais“ (p. 72–116) dar kartą aptariami žydų emigracijos statistiniai duomenys, rekonstruojamas žydų pasirinkimas emigruoti: pateikiama emigrantų modelių įvairovė, emigrantų socialinės charakteristikos, emigracijos priežastys ir kryptys. Rašydama apie kiekybinę žydų emigraciją iš Lietuvos, D. Čypaitė-Gilė patikslino istoriko Alfonso Eidinto paskelbtus duomenis, bandė smulkiau analizuoti 1928–1939 m. išvykusiųjų į įvairias šalis skaičių (p. 75–76), lygino savo ir A. Eidinto emigrantų skaičiavimus pagal tautybę. Vis dėlto taip ir lieka neaišku, kiek žydų emigravo ir koks buvo jų procentas nuo 1920–1940 m. emigravusių 102 tūkst. Lietuvos gyventojų. Mat autorė, matydama, kad negalės pateikti tikslaus skaičiaus, apsidraudė sakydama, kad savo tyrimu nesiekia atlikti kiekybinės analizės, nes, anot jos, „kaip išaiškinta istoriografijoje, nustatyti tikslų migracijos skaičių ir apimties neįmanoma“ (p. 9). Tiesa, atliekant tyrimą tokių bandymų būta. Pastebėta, kad, apžvelgdama 1923–1927 m. laikotarpį, autorė nurodė tuos pačius emigrantų skaičius, kaip ir A. Eidintas. Bet, priešingai nei jis, kuris žymėjo bendrą Lietuvos piliečių skaičių, nenurodydamas tautybės, disertantė kalbėjo apie „bendrą iš Lietuvos emigravusių žydų skaičių“ (p. 74), t. y. minimi vien žydai, kitų tautinių grupių atstovų emigrantų tais metais tarsi nebuvo. Ar iš tiesų taip? Jeigu doktorantė teisi, reikėtų suabejoti, kad pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu galėjo emigruoti apie 80 proc. lietuvių nuo visų emigrantų², kaip teigė A. Eidintas. Lietuvių kilmės emigrantų procentai būtų mažesni. Vis dėlto jeigu tai – tyrinėtojos klaida, ją būtina skubiai ištaisyti.

Remdamasi jai prieinamais šaltiniais, D. Čypaitė-Gilė pažymėjo, kad, lyginant su lietuvių emigracija, žydai dažniau emigruodavo šeimomis, ir atkreipė dėmesį į emocinius šeimoms ryšius kaip vieną iš žydų emigracijos svarbių priežasčių. Be to, ji paneigė Vakarų istoriografijoje įsitvirtinusių apibendrintą nuostatą, kad Rytų Europos, įskaitant Lietuvą, žydų emigracija buvo priverstinė, grindžiama antisemitizmu, o jie traktuoti kaip pabėgėliai; tyrinėtoja šią korekciją aiškiai suformulavo darbo išvadose (p. 164). Migracijos motyvai, kaip pažymėjo autorė, buvo pragmatiškesni: šeimos susijungimas, karjeros, geresnio gyvenimo siekis, noras įgyti aukštąjį išsilavinimą. Buvo atvejų, kai žydai emigravo nenorėdami tarnauti Lietuvos kariuomenėje ar dėl karo baimės po 1933 m. Lietuviai emigrantai tuo

² Eidintas, Alfonsas, „Lietuvos statistikos duomenys apie 1920–1940 m. emigraciją“, *Lietuvos istorijos metraštis, 1984 metai*. Vilnius: Mokslas, 1985, 56–57, 64.

laikotarpiu savo ruožtu išvykdavo laikinai gyventi, užsidirbti – siūsdavo artimiesiems pinigų, grįžę nusipirkdavo žemės, siekdami ūkininkauti. To meto Lietuvos spaudoje nemaža informacijos apie tokius naujus ūkininkus. Ne vienoje lietuvių šeimoje yra išlikę prisiminimų apie giminaičius, buvusius emigrantus, kurie sugrįžo ir įsigijo nekilnojamojo turto.

Atskirame poskyryje autorė glaustai ir argumentuotai aptarė Lietuvos žydų emigraciją į Pietų Afriką; jų buvo 7 355, t. y. 7 proc. visų išvykusiųjų iš Lietuvos (p. 101–103). Kaip pažymėjo pati disertantė, Vakarų istoriografijoje jau senokai buvo teigiama, kad 80 proc. visų Pietų Afrikos Respublikos (PAR) žydų sudarė 1920–1940 m. emigrantai iš Lietuvos. Tiesa, istorikų Taffy'io Adlerio ir A. Eidinto pateikti statistiniai duomenys tuo klausimu skiriasi (p. 101). Tenka dar kartą atkreipti dėmesį į tai, kad statistika tyrinėtojams yra viliojantis, bet gana apgaulingas mokslas: siekiant tikslumo, dažnai tenka nusivilti dėl ribotų galimybių. Vis dėlto autorė gilinasi į Lietuvos žydų, emigravusių į Pietų Afriką, didelio procento priežastis. Tačiau skaitytojams lieka neaišku, kodėl kitų šalių, pavyzdžiui, Lenkijos, žydai labiau nesidomėjo Pietų Afrika. Bent būsimoje monografijoje reikėtų plačiau aprašyti šį Lietuvos žydų fenomeną – emigraciją į Pietų Afriką ir įsikūrimą joje, tuo labiau kad jau atsirado praktinių galimybių išplėsti šį klausimą. Per pastaruosius dvejus metus dvi archyvarų ekspedicijos iš Lietuvos dirbo Pietų Afrikos Respublikoje ir rinko iš jos archyvų dokumentinę medžiagą, susijusią su Lietuvos piliečių emigracija į šią šalį ir jų gyvenimus. Buvęs Lietuvos literatūros ir meno archyvo direktorius Juozapas Blažiūnas su savo komanda 2023 m. pargabeno daugiau kaip 5 000 dokumentų kopijų. Šiuo metu, t. y. 2024 m., ten tokiu pat tikslu darbavosi dr. Dainius Junevičius, jis taip pat parvežė daug istorinės medžiagos. Taigi, rengiant knygą, jaunai tyrinėtojai bus lengvai prieinama gerokai platesnė ir konkretesnė dokumentinė medžiaga.

Tyrime aprašyta svarbi, tiesa, nedominuojanti, bet specifinė žydų emigracijos priežastis, siejama su sionizmu, emigracija į Palestiną. Anot D. Čypaitės-Gilės, 1923–1939 m. į Palestiną emigravo 5 008 žmonės, t. y. 4,9 proc. visų išvykusiųjų (mažiau nei į Pietų Afriką). Nors autorė teigė, kad sionizmo klausimas lietuvių istoriografijoje aptartas (ir su tuo reikia sutikti), skaitant disertacijos tekstą pasigendama platesnio žydų emigracijos ryšio su sionizmu paaiškinimo. Tiesa, trumpai užsimenama apie organizaciją „Hechaluc“, kuri registravo išvykstančiuosius į Palestiną, bet kiek asmenų užsiregistravo per šią organizaciją, lieka neaišku. Dar būtina pažymėti, kad, kaip yra nurodęs istorikas Bernaras Ivanovas, Lietuvos Respublikoje žydų bendruomenę sudarė penkios grupės, kurių didžiausia, apimanti trečdalį visų žydų, buvo sionistai. Iš jų išsiskyrė aktyvi sionistų grupė – Vladimiro Žabotinskio sionistų-revizionistų sąjungos, įkurtos 1925 m., padalinys Lietuvoje. Šis padalinys Lietuvoje, įvardytas pavadinimu „Brit Hakajal“, daug dėmesio skyrė naujakurių fiziniam parengimui, vykdė plačią spaudos akciją. Pagrindinis šios sąjungos tikslas buvo „galutinis pasaulio žydų politinių, ekonominių, dvasinių problemų sprendimas, įkuriant valstybę Palestinoje“³. Jeigu ne ši grupė, suprantama, kad emigracija į Palestiną būtų kuklesnė. Tačiau autorė šios grupės veiklai skatinant žydus emigruoti dėmesio neskyrė. Be to, dar vienas įdomus reiškinys, skatinęs Europos žydų emigraciją į Palestiną, – pasaulio žydų sionistų, ypač iš JAV, veikla kontaktuojant su Europos valstybių vyriausybėmis.

³ Ivanovas, Bernaras, *Tautiškumo beiškant Antano Smetonos Lietuvoje: tautinių įvaizdžių klausimas*. Vilnius: Versus aureus, 2005, 81, 83–84.

1993 m. publikuotas JAV istoriko Laurence'o Weinbaumo tyrimas, skirtas ypač slaptiems sionistų santykiams su Lenkijos Vyriausybe 1936–1939 m. nušviesti. Paaiškėjo, jog sionistų lyderiai slapta skyrė Lenkijos Vyriausybei pinigų, kad pastaroji Lenkijos žydus, pasiruošusius išvykti į Palestiną, parengtų kariniu aspektu, apginkluotų, nes atvykus į Pažadėtąją žemę teks kovoti su vietos arabais.⁴ Gal panašūs reiškiniai neaplenkė ir Lietuvos? Gal per sionistų padalinį „Brit Hakajal“ veikė pasaulio žydai sionistai? Gal ir jie turėjo kontaktų su Lietuvos valdžia?

Tiesa, būtų tikslinga paminėti ir tai, kad dėl Lietuvos piliečių žydų emigracijos į Palestiną Lietuvos Vyriausybė 1927 m. Tel Avive įkūrė Lietuvos konsulatą, o 1931 m. – generalinį konsulatą. Pirmuoju konsulu ir generaliniu konsulu paskirtas Simonas Rozenbaumas (1859–1934)⁵, o nuo 1935 iki 1941 m. – Nachmonas Rachmilevičius⁶. Reikia manyti, kad jų pranešimai Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai ir susirašinėjimas su Lietuvos žydų organizacijomis turėtų būti vertingas šaltinis šiam tyrimui.

Tenka atkreipti dėmesį į autorės įvardytą vieną emigracijos priežastį, kuri fiksuojama ir užsienio autorių, – tai „žydiškų mokyklų tinklo panaikinimas“ Lietuvoje (p. 141). Atrodo, kad autorė ta priežastimi nesuabejojo. Deja, tai – klaidinga nuostata, nes istorikų dr. Benedikto Šetkaus⁷ ir dr. Sauliaus Kaubrio⁸ tyrimai nepatvirtino žydiškų mokyklų panaikinimo. Iki pat 1940 m. tokios mokyklos išliko. Lietuvos Vyriausybė finansavo ir lietuviškas, ir žydiškas, ir kitas mokyklas.

Trečioje darbo dalyje „Emigracija kaip kasdienybė“ (p. 117–163) tyrinėtoja ne tik aptaria emigrantų pasiruošimą, emigracijos kelius bei kelionių patirtis, bet ir labai teisingai bei logiškai išsikelia uždavinį nustatyti ir aptarti emigravusių žydų ryšį su Lietuvos valstybe. Kiek leido darbo apimtis, disertantė iš esmės nušvietė emigravusių žydų ir jų gimtinės ekonominius, kultūrinius ir politinius tarpusavio ryšius (p. 140–163). Beje, autorė nustatė, kad emigracijos kelionės patirtys nebuvo nei blogos, nei sudėtingos. Daugeliui tai buvo labai įdomi ir nauja patirtis, nors keliauta laivais trečiajais, ekonomine, klase. Iš disertantės surinktų prisiminimų matyti, kad sąlygos laivuose buvo gana geros arba nepatogumus užgoždavo išpūdziai, užsimezgiusios pažintys ir naujo gyvenimo lūkesčiai. Tai leido tyrinėtojai paneigti nusistovėjusį vaizdinį (atsiradusį dėl prastų kelionės sąlygų XIX a.), paplitusį JAV ir PAR naratyvuose, kuriuose imigrantai iš Lietuvos traktuoti kaip pabėgėliai. Be to, autorė priėjo prie išvados, kad, paneigiant ankstesnes nuostatas, jog žydų, priešingai nei lietuvių, emigracijai buvo būdinga negrįžti į Lietuvą, žydai taip pat reemigruodavo ar bent grįždavo pasisvečiuoti į Lietuvą pas šeimos narius, dėl verslo ar net atostogų. Taigi, žydų emigrantų ryšys su gimtąja šalimi ne visuomet nutrūkdavo.

⁴ Weinbaum, Laurence, *A Marriage of Convenience: The New Zionist Organization and the Polish Government, 1936–1939*. New York: Columbia University Press, 1993, XIII, 295.

⁵ Bendikaitė, Eglė, „Simonas Rozenbaumas“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 20. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 354–355.

⁶ Jonušauskas, Laurynas, *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla (1940–1991)*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003, 80.

⁷ Šetkus, Benediktas, „Tautinių mažumų mokykla Lietuvoje 1918–1940 metais“ (daktaro disertacijos santrauka, Vilniaus pedagoginis universitetas, 2000), 8–10.

⁸ Kaubrys, Saulius, *National Minorities in Lithuania. An Outline*. Vilnius: Vaga, 2002, 140–170.

D. Čypaitė-Gilė neapėjo ir Lietuvos Vyriausybės ryšių su įtakinga Lietuvos žydų Amerikoje federacija. Tenka tik pažymėti, kad autorė apie tai užsiminė ne pirma. Knygoje, skirtoje diplomatui Broniui Kaziui Balučiui, šis klausimas taip pat trumpai paliestas.⁹ Diplomatas, dalyvaudamas šios federacijos įsteigimo Niujorke 1928 m. lapkričio 17 d. konferencijoje, pastebėjo, kad dalis delegatų nusiteikę antilietuviškai ir reikalavo skelbti protestus Lietuvos Vyriausybei už žydų spaudimą. Vis dėlto dauguma delegatų smarkiai priešinosi tokiam Lietuvos smerkimui. Pats B. K. Balutis pripažino, kad teisingai pasielgė atvykdamas į žydų konferenciją ir tai įgalino joje dominuoti Lietuvai palankioms žydų federacijos jėgoms. Jo įsitikinimu, Lietuvos atstovų bendradarbiavimas su JAV žydais iš Lietuvos turės labiau suartinti žydus ir lietuvius; tikėtina, kad žydai teiks paramos Lietuvos valstybei.¹⁰ Tolesnis bendradarbiavimas tai daugiau ar mažiau patvirtino.

Neaiškumą kelia ir aptariamo tyrimo chronologija – tenka kvestionuoti tyrime išskirtą chronologijos pradžią ir pabaigą. Mat disertantė nepateikia 1918–1922 m. laikotarpio statistinių duomenų apie žydų emigraciją. Pati autorė pripažįsta, kad iki 1923 m. statistiniai duomenys apie emigrantus nebuvo fiksuojami (p. 72–73). Todėl kyla klausimas, ar tikslinga periodizuoti žydų emigraciją iš Lietuvos nuo 1918 m. Šiuo atveju remtis Lietuvos valstybingumo pradžia be aiškios argumentacijos netikslinga. Ne vienam gynime dalyvavusiam tarybos nariui užkliuvo ir 1939–1940 metai, kurie taip pat nebuvo aiškiau pagrįsti skaičiumi žydų emigrantų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš tuo metu prie jos prijungto Vilniaus krašto.

Skaitant disertaciją, pastebėtas atgyvenusios istorinės sąvokos „tarpukario Lietuva“ dažnas vartojimas. Tenka apgailestauti, kad ir mūsų visuomenėje ši atgyvena plačiai įsišaknijusi ir gyvai praktikuojama. Ši sąvoka ne tik pasenusi, bet ir žalinga. Kiek teko pastebėti, ją mėgsta vartoti mūsų rytinių kaimynų istorikai ir politikai, nes ši sąvoka trina, slepia Lietuvos valstybingumo, šalies nepriklausomybės 1918–1940 m. suvokimą. Priminsime, kad minimą sąvoką sovietiniu laikotarpiu pradėjo vartoti Lietuvos istorijos instituto darbuotojai kaip alternatyvą ideologizuotam Lietuvos įvardijimui „buržuazinė Lietuva“. Tuo metu (bet ne dabar) toks naujadaras buvo geras sprendimas. Šiuo metu niekas nedraudžia kalbėti apie pirmąją ir antrąją Lietuvos Respublikas. Norint paįvairinti terminiją, galima puikiai vartoti tokius žaismingesnius įvardijimus kaip *Vasario 16 d. Lietuva* arba *Kovo 11 d. Lietuva*. Tai norėtusi girdėti pirmiausia iš istorikų ir žiniasklaidininkų, kurie formuoja visuomenės istorinę sąmonę.

Tyrinėtoja neišvengė ir kai kurių smulkesnių netikslumų. Pastebėtas neteisingas Lietuvos diplomatų titulų įvardijimas. Pavyzdžiui, B. K. Balutį autorė įvairiose vietose įvardijo kaip „įgaliotą pasiuntinį“ (p. 149), „konsulą“ (p. 149), „nepaprastąjį įgaliotą ministrą“ (p. 158). Iš tiesų jis oficialiai turėjo nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro titulą. Be to, teksto 158 puslapyje B. K. Balutis virto į „Baltutį“. Beje, būtina pasakyti, kad garbės konsulo Čikagoje Lietuvos Respublika neturėjo (p. 156). Ten nuo 1923 m. pabaigos veikė Lietuvos karjeros konsulas. Lietuvos pasiuntinys Vašingtone Kazys Bizauskas pasiuntinio pareigas pradėjo eiti tik 1924 m. (p. 157). Iki tol Lietuva turėjo neoficialų atstovą

⁹ Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius: Vaga, 2001, 320–323.

¹⁰ *Ibid.*, 321.

(1920–1921) ir reikalų patikėtinį (1922–1923). Tekste paminėtas Paulas Krugeris (1825–1904) buvo ne Pietų Afrikos Sąjungos, įkurtos 1910 m., prezidentas (p. 102), o senųjų kolonistų būrų Transvalio Respublikos Pietų Afrikoje prezidentas. Disertacijoje pasitaikė ir daugiau netikslumų, tačiau visi jie lengvai ištaisomi ir neturi poveikio tyrimo rezultatams.

Apibendrinant galima konstatuoti, kad D. Čypaitės-Gilės mokslinis darbas „Žydų (e)migracija iš Lietuvos 1918–1940 metais. Proceso rekonstrukcija“, kaip pirmas lietuvių istoriografijoje stambesnis tyrimas apie žydų emigraciją XX a. pirmoje pusėje, yra pavykęs bandymas perteikti žydų emigraciją iš Lietuvos ir atskleisti jos savitumą. Drauge tai – indėlis į Lietuvos žydų istoriją, kurio dar trūko socialiniuose ir kasdienybės istorijos tyrimuose. Tikėtina, kad paviešintas šis tyrimas padės pakoreguoti visuomenėje dar įsitvirtinusių nuomonę apie idealizuotą arba tragišką emigracijos procesą. Parengtame disertaciniame darbe taip pat atskleista emigracijos iš Lietuvos mozaika ir galimybės nušviesti etninio gyvenimo kituose kraštuose margumą. Ši disertacija, be jokios abejonės, užims svarbią vietą tarp Lietuvos išėivijos istorijos tyrimų, sukels mokslinių polemikų ir, tikėtina, inspiruos naujus tyrinėjimus.